

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

نقش طراحی محیط در پیشگیری از جرم در شهرک‌های اقماری شهرهای بزرگ

استاد راهنما:

دکتر هوشنگ شامبیاتی

استاد مشاور:

دکتر هما داوودی گرمارودی

نگارش:

پرستو خرایاق زندی

بهار ۹۱

*ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
CENTRAL Tehran branch
Faculty of Law – Department of
Criminal law group
Law M.A thesis
Criminal law*

Subject:
Crime Prevention Trough Environmental Design

Advisor:
Dr. Hooshang Sham Bayati

Reader:
Dr. Hooma Davoodi Garmarodi

By:
Parastu Gharayagh Zandi

Spring 2012

چکیده

امروزه جرم و ترس ناشی از جرم به عنوان یک نگرانی فراگیر در تمام جوامع تبدیل شده است. از طرف دیگر نیز سیاست‌های دستگاه عدالت کیفری در مبارزه با جرم با شکست رو به رو شده است. این مسئله خود موجب اهمیت سیاست‌های پیشگیری از جرم شده است. همچنین توجه به ارتباط بین محیط‌های مسکونی و ساختار شهرها و شهرک‌های حومه‌ی شهری و افزایش ایمنی آن از طریق بهبود در طراحی محیط، مقوله‌ای است که در بسیاری از کشورها توجه لازم به آن نشده است. در واقع زمانی که بحث از استانداردهای شهرسازی و معماری می‌شود، معماران و شهرسازان به دنبال راه‌حل‌های فنی و مصالح لازم در بالا بردن استحکام فیزیکی آن می‌گردند و یا حداکثر جلوه‌های ظاهری و داخلی نماها مورد توجه قرار می‌گیرد. حال از آن جا که جرایم در بستر مکان رخ می‌دهند، طراحی مناسب محیط، که در قالب معماری و شهرسازی نمود می‌یابد، راه حل مناسبی در پیشگیری از وقوع جرم می‌باشد.

اصطلاح پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی برای اولین بار توسط جرم شناس آمریکایی به نام سی. ری جفری در کتابی با همین عنوان شکل گرفت و می‌توان آن را این گونه تعریف کرد: «طراحی مناسب و کاربری مؤثر از فضا و محیط ساخته شده، که منجر به کاهش فرصت‌های مجرمانه، ترس از جرم و بهبود کیفیت زندگی می‌شود». این تئوری بر این اندیشه مبتنی است که رفتار انسانی در یک محیط شهری تحت تأثیر طراحی محیط قرار دارد. این تئوری تأکید دارد که با بهینه سازی فرصت‌های نظارت، تعریف مشخص و واضح از قلمرو و ایجاد تصویری مثبت از محیط می‌توان مجرمان را از ارتکاب جرم دلسرد نمود. این تئوری از شش جزء که عبارتند از؛ قلمروگرایی، نظارت، بازرسی دسترسی، حفاظت، سخت کردن آماج جرم و فعالیت پشتیبانی تشکیل شده است.

در این تحقیق به دنبال شناخت و بررسی اهمیت این مقوله و ارائه راهکارهای عملی جهت استفاده از معماری و شهرسازی به منظور پیشگیری از وقوع جرم می‌باشیم چرا که وقوع جرم علاوه بر به مخاطره انداختن امنیت عمومی و جریحه دار کردن افکار عمومی، به سرمایه‌های ملی و حیثیت بین المللی کشورها نیز لطمه وارد می‌کند؛ لذا در بخش اول ما به بررسی مفهوم و سیر تحول تاریخی، نظریه پردازان و ارکان و اجزاء این تئوری و ارتباط آن با سایر نظریات جرم شناسی می‌پردازیم. در بخش دوم نیز سعی شده است تا با تکیه بر مبانی نظری طرح شده در بخش اول، به جنبه‌های کاربردی این نظریه در شهرک‌های اقماری حومه‌ی شهرهای بزرگ پرداخته شود.

کلید واژه: طراحی محیط، پیشگیری از جرم، شهرک‌های اقماری

۹	مقدمه.....
۱	بخش اول.....
	مفاهیم، سیر تحول تاریخی و مبانی نظری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط (CPTED).....
۲	فصل اول: مفاهیم، سیر تحول تاریخی تئوری CPTED.....
۲	مبحث اول: مفهوم تئوری CPTED.....
۵	مبحث دوم: سیر تحول تاریخی تئوری CPTED.....
۵	ظگفتار اول: دوره اول تا سال ۱۹۶۰.....
۵	بند اول: دوره مطالعات مبتنی بر محیط طبیعی.....
۷	بند دوم: مطالعات اکولوژی اجتماعی.....
۹	گفتار دوم: دوره دوم از سال ۱۹۶۰ تا سال ۲۰۰۰.....
۱۰	بند اول: الیزابت وود.....
۱۱	بند دوم: جین جاکوبز.....
۱۲	بند سوم: اسچلمو انجل.....
۱۳	بند چهارم: اسکار نیومن.....
۱۴	بند پنجم: سی.ری.جفری.....
۱۵	گفتار سوم: دوره سوم: سال ۲۰۰۰ به بعد.....
۱۵	مبحث سوم: ارکان و اجزاء تئوری CPTED.....
۱۵	گفتار اول: قلمروگرایی یا تعیین قلمرو.....
۱۹	گفتار دوم: نظارت.....
۱۹	بند اول: طبیعی یا غیر رسمی (پنجره).....
۲۱	بند دوم: رسمی یا سازمان یافته.....
۲۴	گفتار سوم: بازرسی دسترسی.....
۲۵	گفتار چهارم: حفاظت.....
۲۶	گفتار پنجم: سخت کردن آماج جرم.....
۲۸	گفتار ششم: فعالیت‌های پشتیبانی.....
۲۸	فصل دوم: نظریه‌های مرتبط با CPTED.....
۲۸	مبحث اول: نظریه‌های مرتبط با پیشگیری.....
۳۰	گفتار اول: رابطه میان پیشگیری وضعی و CPTED.....
۳۳	گفتار دوم: رابطه میان پیشگیری اجتماعی و CPTED.....
۳۳	مبحث دوم: نظریه‌های مرتبط با محیط.....

۳۴	گفتار اول: مطالعات مرتبط با جرم.....
۳۵	بند اول: تئوری جبرگرایی محیطی.....
۳۵	بند دوم: تئوری زیست بوم شناسی جنایی (شیکاگو).....
۳۹	بند سوم: نظریه ایستایی جامعه کوچک.....
۳۹	بند چهارم: تئوری فعالیت‌های روزمره.....
۴۰	بند پنجم: تئوری کنترل اجتماعی افراد.....
۴۱	گفتار دوم: مطالعات مرتبط با فضای طراحی شده.....
۴۲	بند اول: تئوری ارتباط جرم با منزلت‌های اجتماعی و اقتصادی.....
۴۲	بند دوم: تئوری طبقه بندی واحد مسکونی.....
۴۲	بند سوم: تئوری محیط فقر.....
۴۲	بند چهارم: تئوری مکان ویژه.....
۴۲	بند پنجم: تئوری محیط مساعد.....
۴۲	بند ششم: تئوری نواحی آسیب پذیر.....
۴۳	بند هفتم: تئوری پنجره‌ی شکسته.....
۴۴	بند هشتم: تئوری سفر به جرم.....
۴۵	بند نهم: تئوری فضای قابل دفاع.....
۴۷	بخش دوم.....
۴۷	راهبردهای تئوری CPTED و اجرای آن در شهرکهای اقماری شهرهای بزرگ.....
۴۸	فصل اول: راهبردهای تئوری CPTED.....
۴۸	مبحث اول: راهبردهای محیطی.....
۴۸	گفتار اول: نظارت و خط دید.....
۵۷	گفتار دوم: روشنایی.....
۶۱	گفتار سوم: ترکیب فعالیت‌ها و استفاده چندگانه از فضا (چشم‌های ناظر بر خیابان).....
۶۴	گفتار چهارم: منظره سازی.....
۶۵	گفتار پنجم: دسترسی راحت.....
۶۷	گفتار ششم: مرز شناسی (تعریف شفاف مالکیت).....
۶۸	گفتار هفتم: چگونگی مراقبت و مدیریت محیط.....
۷۱	مبحث دوم: راهبردهای اجرایی پیش روی دولت.....
۷۲	گفتار اول: دولت به عنوان احداث کننده.....
۷۲	بند اول: خانه سازی.....
۷۲	بند دوم: فضاهای عمومی.....
۷۴	بند سوم: مشروط کردن پرداخت کمک‌های مالی به رعایت مسائل امنیتی در طراحی.....
۷۴	گفتار دوم: دولت به عنوان متولی.....
۷۵	بند اول: گزارش تأثیر جرم.....
۷۵	بند دوم: مجموعه قوانین خانه سازی.....

۷۶ بند سوم: منطقه بندی در شهرها
۷۷ بند چهارم: دعوی مسئولیت مدنی
۷۹ بند پنجم: ساماندهی به وسیلهی قرارداد
۷۹ گفتار سوم: دولت به عنوان عامل اجرای قانون
۷۹ بند اول: سامان دهی مکان‌های جرم خیز
۸۰ بند دوم: جرایم علیه معماری
۸۰ بند سوم: اولویت در رسیدگی
۸۰ بند چهارم: پلیس محلی (استفاده از جامعه محلی برای برقراری نظم)
۸۱ فصل دوم: اجرای تنوری CPTED در شهرک‌های اقماری شهرهای بزرگ
۸۲ مبحث اول: تعریف شهرک‌های اقماری، مشکلات فرهنگی- رفتاری و جرائم مرتبط با آن
۸۲ گفتار اول: تعریف شهرک‌های اقماری، مسائل و مشکلات فرهنگی- رفتاری آن‌ها
۸۵ گفتار دوم: جرایم مرتبط با شهرک های اقماری
۸۵ بند اول: قتل عمد
۸۶ بند دوم: ضرب و جرح
۸۶ بند سوم: آدم ربایی و مخفی کردن
۸۶ بند چهارم: توهین به اطفال و بانوان (جرایم جنسی)
۸۷ بند پنجم: سرقت
۸۷ مبحث دوم: راهبردهای پیشنهادی CPTED در فضاهای مختلف شهرک‌های اقماری
۸۷ گفتار اول: مناطق مسکونی
۹۸ گفتار دوم: پارکینگ‌ها
۱۰۱ گفتار سوم: فضاهای عمومی سرباز و بوستان
۱۰۳ گفتار چهارم: سرویس‌های بهداشتی عمومی
۱۰۵ گفتار پنجم: ایستگاه‌های اتوبوس و تاکسی
۱۰۶ گفتار هفتم: نگهبانان محله
۱۰۷ نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۱۱ فهرست منابع

۴۹	شکل ۱- نظارت بر پارکینگ و پیاده رو
۵۰	شکل ۲- رویت‌پذیری ساختمان توسط رهگذران عاملی جهت کاهش جرم
۵۰	شکل ۳- در معرض دید بودن ورودی ساختمان
۵۱	شکل ۴- رویت‌پذیری متقابل ساختمان‌ها نسبت به هم
۵۱	شکل ۵- نظارت بر محل بازی کودکان
۵۲	شکل ۶- نظارت بر لابی توسط ساکنان ساختمان
۵۲	شکل ۷- نظارت از طریق پنجره‌ها
۵۳	شکل ۸- نظارت بر پارک‌ها و فضاها
۵۳	شکل ۹- طراحی صحیح فضای سبز متناسب با امنیت عمومی
۵۴	شکل ۱۰- اختلال در خط دید افراد توسط نقاط کور و جلو آمدگی
۵۵	شکل ۱۱- اختلال در خط دید توسط کنج‌ها و گوشه‌های قابل مخفی شدن
۵۵	شکل ۱۲- نظارت بر پل‌ها عابر پیاده
۵۶	شکل ۱۳- نظارت بر عابرانک‌ها
۵۶	شکل ۱۴- استفاده از آینه‌های محدب جهت بهینه کردن میدان دید
۵۷	شکل ۱۵- در میدان دید بودن افراد توسط روشنایی مناسب
۵۸	شکل ۱۶- فراهم آوردن نور کافی جهت ایجاد امنیت
۵۹	شکل ۱۷- روشنایی بیشتر در مکان‌های خاص
۵۹	شکل ۱۸- استفاده از منابع نوری متعدد
۶۰	شکل ۱۹- ارتفاع مناسب برای منبع روشنایی
۶۳	شکل ۲۰- نظارت اتفاقی با تجمع مردم در فضای عمومی امن
۶۳	شکل ۲۱- افزایش چشم‌های ناظر بر خیابان با گسترش فعالیت مراکز شهری
۶۴	شکل ۲۲- افزایش حس تعلق با کاربری متعدد فضا
۶۵	شکل ۲۳- عدم اختلال در رویت‌پذیری با منظره‌سازی مناسب
۶۵	شکل ۲۴- افزایش قلمرو گرایی با انتخاب درست پوشش گیاهی
۶۶	شکل ۲۵- دسترسی راحت با طراحی مناسب شبکه‌های خیابانی و پیاده‌رو
۶۷	شکل ۲۶- افزایش رویت‌پذیری با طراحی مناسب پیاده‌رو
۶۸	شکل ۲۷- شناسایی فضای خصوصی با ایجاد موانع نمادین
۶۹	شکل ۲۸- تعمیر سریع خرابی‌ها
۷۰	شکل ۲۹- پاک کردن سریع دیوار نویسی‌ها
۷۱	شکل ۳۰- تابلوها و علائم برای ایجاد تصویر مثبت از محله
۷۴	شکل ۳۱- قابل رویت بودن درب‌های ورودی و خروجی پارک‌ها
۸۹	شکل ۳۲- تفکیک میان فضای عمومی از خصوص با استفاده از موانع نمادین

- شکل 33- طراحی مناسب راهپله‌ها ۹۰
- شکل ۳۴- ارتجاعی بودن درب‌های ورودی ساختمان ۹۱
- شکل 35- رو به خیابان بودن درب‌های ورودی ساختمان ۹۱
- شکل 36- طراحی خوشه‌ای شهرک‌ها برای افزایش قلمرو گرایی ۹۲
- شکل ۳۷- استفاده از بالکن‌های شیشه‌ای به جای بالکن‌های باز ۹۳
- شکل ۳۸- رویت‌پذیری درب‌های آسانسور طبقات از واحدهای مجاور ۹۳
- شکل 39- شناسنامه‌دار بودن بلوک‌ها ۹۴
- شکل ۴۰- تخلیه نامناسب زباله‌ها موجب عدم امنیت ساکنین شهرک‌ها می‌شود ۹۵
- شکل 41- کنترل دیوار نویسی‌ها در شهرک‌ها ۹۶
- شکل 42- ساختمان نیمه تمام فضایی بدون دفاع ۹۷
- شکل 43- نظارت بر ورود و خروج بلوک‌ها توسط نگهبانان ۹۷
- شکل 44- نظافت و استفاده از رنگ‌های انعکاسی در پارکینگ‌ها ۹۹
- شکل 45- عدم وجود موانع جهت رویت بهتر در پارکینگ‌ها ۹۹
- شکل 46- اجاد حفره‌هایی در دیوارهای پارکینگ جهت نظارت مطلوب‌تر ۱۰۰
- شکل ۴۷- طراحی و نظارت مناسب بر پارکینگ‌های سر باز ۱۰۰
- شکل 48- اتصال معابر عمومی و کنارگذرها به فضاهای عمومی سر باز شهرک‌ها ۱۰۲
- شکل ۴۹- ایجاد مکان مناسب جهت نشستن و نظارت بر یلزی کودکان در پارک‌ها و فضاهای عمومی شهرک‌ها ۱۰۳
- شکل 50- نظارت رسمی بر سرویس‌های بهداشتی ۱۰۴
- شکل 51- استقرار سرویس‌های بهداشتی در مکان‌های باز و بدون ازدحام ۱۰۵
- شکل ۵۲- طراحی مناسب ایستگاه‌های اتوبوس جهت دید بهتر ۱۰۶
- شکل ۵۳- حذف موانع دید در ایستگاه‌های اتوبوس (اعم از تابلوهای راهنما، تبلیغاتی و...) ۱۰۶
- شکل ۵۴- لزوم وجود نگهبانان محله در شهرک‌ها ۱۰۷

مقدمه

الف) بیان مسئله

امروزه یکی از پیچیده ترین مسائل در اکثر کشورها نرخ بالای جرم و افزایش نا هنجاری های اجتماعی در آن هاست. بروز انواع جرم و ناهنجاری ها، منجر به ایجاد حس نا امنی و تحمیل مشکلات مالی بر دوش جامعه، دولت و تشکیلات قضایی کشور می شود. این مسئله لزوم اعمال سیاست های پیشگیری از جرم را بیش از پیش ضروری می سازد.

البته مبارزه با جرم و کجروی های اجتماعی منوط به شناخت عوامل جرم زاست. با از بین بردن این عوامل یا کاهش اثرات آن می توان از بروز جرایم پیشگیری نموده و یا حداقل از میزان آن در جرایم کاست. تجارب گذشته و بررسی های جهانی نشان می دهد که صرف تعقیب کیفری و مجازات مجرمین برای مبارزه با تبهکاری کافی نیست و به طور یقین تا عوامل جرم در جامعه موجود باشد، مبارزه با مجرم به عنوان معلول، علی رغم بودجهی عظیمی که در این امر صرف می شود، فایده ای ندارد.^۱

آمارهای موجود در کشورهای جهان نشان می دهد پیشگیری از جرم از طریق افزایش نیروهای پلیس، تدابیر شدید امنیتی،^۲ صدور احکام و مجازات های شدیدتر و احداث زندان های بیشتر از موفقیت لازم برخوردار نبوده است. بسیاری از کشورها به روش انتزاعی و مجرد به مقابله با «نفس جرم» پرداخته و این پدیده نامطلوب را جدای از شرایط مکانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حاکم در حال ارتکاب توسط بزهارکار در نظر می گیرند. این در حالی است که نخستین گام مبارزه با تبهکاری، از بین بردن عوامل جرم ز را و یا حداقل کاهش اثرات آن می باشد.

از یک نگاه، می توان عوامل جرم ز را به دو دسته اصلی عوامل درونی (فردی) و عوامل بیرونی (محیطی و مکانی) طبقه بندی نمود. بی شک رابطه انسان با مکان یا بطور کلی محیط پیرامون او، به وسیله مجموعه کنش های او نمود می یابد. هر انسان با توجه به سطح آگاهی،

۱. گفتنی است جرم شناسی پیشگیرانه و جرم شناسی بالینی در بنده ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به نوعی مورد توجه نویسندگان و خبرگان قانون اساسی قرار گرفته است. " اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین ". ر.ک: زینالی، حمزه، "پیشگیری از بزهارکاری و مدیریت آن در پرتو قوانین و مقررات جاری ایران"، فصلنامه رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، شماره ۶، ۱۳۸۱، ص ۹۷ به بعد؛ و نیازپور، امیرحسن، "پیشگیری از بزهارکاری در قانون اساسی و لایحه قانون پیشگیری از وقوع جرم"، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵، سال ۱۳۸۲، ص ۱۲۴ به بعد.

۲. برای اطلاعات بیش تر در مورد نقش پلیس در پیشگیری از جرم ر.ک: نجفی ابرند آبادی، علی حسین، پیشگیری از بزه کاری و پلیس محلی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵ و ۲۶ انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، بهار و تابستان ۱۳۷۸.

دانش و توان فنی خود به دخل و تصرف در محیط پرداخته و از طرفی این شرایط محیطی و مکانی است که حدود و نحوه عمل و شیوه رفتارهای او را مشخص می‌نماید. به طور کلی تمام ناهنجاری‌ها و مفسد اجتماعی و هر فعل و ترک فعلی که تحت عنوان جرم شناخته می‌شود، به هر نحوی که از انسان سر بزند، دارای بستر زمانی و مکانی است. به بیان دیگر تمامی اعمال مجرمانه دارای ظرف مکانی و زمانی خاصی هستند که آن‌ها را از هم متمایز می‌سازد. بنابراین تفاوت در شرایط مکانی، توزیع فضایی نابرابر جرم را در پی دارد. این تفاوت موجب می‌شود که در واحد مکان، ناهنجاری‌های اجتماعی به طور یکسان پراکنده نباشد.

آمار ارتکاب جرایم در محیط‌های مختلف نشان می‌دهد مجرمین در ارتکاب جرم اغلب دارای انتخابی منطقی بوده و به دنبال فرصت‌های مناسب و کم خطر برای ارتکاب جرم هستند. بنابراین مناطقی را برای ارتکاب جرم بر می‌انگیزند که شرایط مناسبی برای آنان داشته باشد. این مسئله نشان دهنده لزوم شناخت مکان به عنوان یکی از عوامل مؤثر در ایجاد فرصت‌های مجرمانه و یا تسهیل کننده آن می‌باشد. از این رو می‌توان با تغییر این شرایط و خلق فضاهای مقاوم در برابر جرم، به طور مؤثری از میزان ناهنجاری‌های شهری کاست.

از آن جا که مجرمین در ارتکاب جرم دست به انتخاب منطقی می‌زنند، بنابراین قربانی جرم را به گونه ای انتخاب می‌کنند که بتوانند به راحتی به هدف جرم دسترسی داشته باشند؛ همچنین امکان شناخته شدن و دستگیر شدنشان نیز کم باشد؛ پس می‌توان این گونه گفت که با طراحی مناسب و درست و کاربری مؤثر از فضا علاوه بر کاهش فرصت مجرمانه بر کیفیت زندگی نیز افزود. به عبارت دیگر، اگر محیط به نحوی طراحی شود که بتواند موجب بهبود نظارت افراد شده و تعلق ساکنان را به قلمرو خود بالا برده و تصویری مثبت از محله ایجاد کند، فرصت‌های مجرمانه کاهش یافته و مجرمان از ارتکاب جرم دلسرد می‌شوند.

بنابراین موضوع این تحقیق، موضوعی جدید بوده و مطالعات صورت گرفته در این خصوص بسیار جوان و نوپا است.

(ب) سابقه و ضرورت تحقیق

امروزه شهرها در حال گسترش بوده و روز به روز بر تعداد شهرنشینان افزوده می‌شود. متأسفانه میزان جرم در حوزه‌های شهری بیشتر از سایر مناطق کشور است. نبود فضای کافی و ارزان قیمت در شهرها موجب توسعه نا متناسب و ناموزون شهرها گردیده که خود سبب ایجاد مشکلات خاصی (زاغه نشینی) در حاشیه‌های شهرها شده است. علاوه بر این، اهمیت یافتن «صرف به دست آوردن مسکن» موجب شده است که، علاوه بر مغفول ماندن جنبه‌های زیباشناختی ساختمان، جنبه‌های امنیتی آن نیز به دست فراموشی سپرده شود. همچنین، گسترش ساخت مجتمع‌های مسکونی بزرگ و نسبتاً □ ارزان در این حومه شهرها که افراد مختلفی از فرهنگ‌ها و قومیت‌های متعدد را در یک مکان گرد هم می‌آورند بر مشکلات این محیط‌ها بیش از پیش افزوده است.

با توجه به این که کیفیت محیط فیزیکی و طراحی آن بر ایجاد فرصت‌های مجرمانه و تسهیل ارتکاب جرم مؤثر است، تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی و راهبردهای مؤثرش اهمیت می‌یابد. باید متذکر شد که این تئوری با وجود سابقه و تأثیری که دارد، در این زیاد شناخته شده نیست. در ایران در عرصه‌ی جرم‌شناسی، مطالعات بیشتر در خصوص پیشگیری وضعی به صورت کلی بوده و آن هم نه به صورت کاربردی، بلکه بیشتر در قالب نظری مطرح شده است. بنابراین مطالعات مبتنی بر پیشگیری از طریق معماری و شهرسازی و تبیین این تئوری چندان در مباحث جرم‌شناسی مشاهده نمی‌شود. در واقع در مطالعات جرم‌شناسی بیشتر کلی‌گویی و اشاره به برخی راه‌کارها را می‌توان مشاهده کرد. معماران و شهرسازان به دلیل تخصصشان اقبال بیش تری نسبت به این مسئله داشته‌اند؛ اما اقدامات آن‌ها، بدون شناخت لازم نسبت به ماهیت جرم و رفتارهای مجرمانه و شیوع انحرافات، نمی‌تواند چندان اصولی و علمی بوده و صرفاً دست به برخی اقدامات سطحی جهت محکم‌سازی آماج جرم زده‌اند. از این رو نزدیک‌تر کردن اندیشه‌های این دو حوزه می‌تواند موجب ساخت و سازهایی مبتنی بر استانداردهای معماری و جرم‌شناسی گردد. این مسئله در بلندمدت می‌تواند موجب کاهش وقوع جرم و مشکلات ناشی از وقوع آن شود. خود این مسئله ضرورت انتخاب این موضوع را توجیه می‌کند. در ایران نیز به نقش محیط در پیشگیری از جرم به‌طور اجمالی پرداخته شده و به همین دلیل اینجانب برآن شدم که تأثیر آن را بر شهرک‌های اقماری- که به معضل بزرگی برای جامعه‌ی ما تبدیل شده- به‌طور مفصل بپردازم.

(ج) اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق همانگونه که اشاره شد، این است که نشان داده شود محیط ساخته شده پیرامون بر رفتار انسان تأثیرگذار است؛ که می‌تواند با ایجاد فرصت برای ارتکاب جرم، مجرم را تشویق به ارتکاب جرم نماید و از طرف دیگر نیز می‌تواند با افزایش قابلیت نظارت ساکنان بر محیط، از وقوع جرم پیشگیری نماید. بنابراین با ارائه اصول تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED)، فرصت‌های ارتکاب جرم را کاهش داده و موجب افزایش نظارت ساکنان بر محیط پیرامون خود و پیشگیری از جرایم بشود.

(د) سوالات و فرضیات تحقیق

با توجه به موارد شرح داده شده در بالا، ما در این تحقیق به دنبال دستیابی به پاسخ سوالات زیر هستیم:

۱. آیا طراحی محیط فیزیکی بر جرم تأثیرگذار است؟

۱. همانگونه که می‌دانیم شروع مطالعات مبتنی بر پیشگیری محیطی را می‌توان به اسکار نیومن که خود معمار بود، نسبت داد.

۲. تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED) از چه طریقی و با چه ابزارهایی می‌تواند موجب پیشگیری از جرم شود؟

بنابراین این تحقیق بر مبنای فرضیات زیر تدوین شده است:

۱. نحوه‌ی طراحی محیط می‌تواند موجب ایجاد فرصت‌های مجرمانه و تسهیل ارتکاب جرم یا پیشگیری از جرم شود.

۲. طراحی محیط این کار را از طریق بهبود و افزایش نظارت، بالا بردن احساس تعلق ساکنان به قلمرو و ایجاد تصویری مثبت از محله انجام می‌دهد.

و) نوع و روش تحقیق

اصولاً تحقیق در این زمینه باید به صورت ترکیبی از روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام شود. اما به دلیل مشکلات و موانع متعدد امکان کار میدانی میسر نشد. ولی در عین حال در موارد مقتضی با نشان دادن تصاویر مختلف مرتبط سعی شده است این نقص کار تا حدودی رفع شود. این تحقیق یک تحقیق مروری و توصیفی است و در آن سعی شده است تا با مراجعه به کتب و مقالات متعدد خارجی و فارسی تدوین شود. این موضوع جزء موضوعات میان رشته‌ای محسوب می‌شود و علاوه بر آموزه‌های جرم‌شناسی، از منابع رشته‌های دیگری چون معماری، طراحی شهری، جامعه‌شناسی شهری، جغرافیای شهری و روان‌شناسی محیطی نیز استفاده شده است.

ه) ساماندهی مطالب تحقیق

تحقیق حاضر در دو بخش و در هر بخش نیز دو فصل نوشته شده است. البته تعداد مباحث و گفتارها نیز با توجه به حجم مطالب متفاوت بوده است. در بخش اول سعی شده است تا مبانی نظری تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی مورد بحث قرار گیرد. در همین راستا در فصل اول به علت نبودن این موضوع سعی شده است تا ضمن تعریف تئوری، سیر تحول و شکل‌گیری که شامل بنیان‌گذاران و نسل‌های آن می‌شود، و ارکان و اجزاء آن مورد رسیدگی قرار بگیرد. فصل دوم نیز به بررسی تئوری‌های مرتبط با تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی در دو مبحث تئوری‌های مرتبط با پیشگیری و تئوری‌های مرتبط محیط پرداخته می‌شود.

بخش دوم تحقیق به راهبردهای تئوری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED) اختصاص دارد. در این بخش تلاش شده است تا با توجه به مبانی نظری گفته شده در بخش اول به جنبه‌های کاربردی تئوری مذکور پرداخته شود. در همین راستا، در فصل اول مقدمات اجرای این تئوری و ویژگی‌های یک فضای امن توضیح داده شده است و از راهکارهایی که دولت در سه مقام ناظر، احداث‌کننده و مجری قانون برای تشویق مردم به اجرای راهبردهای مذکور سخن به میان آمده است. در فصل دوم از همین بخش با توجه به مطالب گفته شده در فصل اول،

ضمن معرفی جرایم محتمل الوقوع، به شرح این راهبردهای کاربردی در فضاهاى مختلف شهرک‌هاى اقماری پرداخته شده است. در انتها نیز نتیجه‌گیری و پیشنهادات مورد نظر ارائه شده است.

بخش اول

سیر تحول تاریخی و مبانی نظری پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط (CPTED)

فصل اول: سیر تحول تاریخی تئوری CPTED

در این فصل ما مباحث مختلفی را مورد بحث قرار می‌دهیم. ابتدا به مفهوم شناسی و تعریف تئوری CPTED می‌پردازیم تا با این اصطلاح بیشتر آشنا شده و در ادامه به سیر تحول و شکل‌گیری این تئوری خواهیم پرداخت و در آخر نیز ارکان این تئوری را برشمرده و هرکدام را تبیین می‌نماییم.

مبحث اول: مفهوم تئوری CPTED

پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط^۱ یا CPTED را می‌توان طراحی مناسب و کاربری موثر از محیط و ساختمان نامید که منجر به کاهش جرم و ترس ناشی از جرم می‌شود. این مسئله مبتنی بر مطالعاتی است که در قرن ۲۰ انجام شد.

این پیشگیری شاخه‌ای از پیشگیری وضعی است که با کم کردن فرصت‌های مجرمانه^۲ به دنبال پیشگیری از وقوع جرم است. (در فصول بعدی به ارتباط و افتراق میان پیشگیری وضعی و CPTED می‌پردازیم).

امروزه جرم از چنان اهمیتی نزد همگان برخوردار است که هرکس هنگام خرید خانه به آن به منزله‌ی مسئله‌ای اساسی می‌نگرد. از این رو طراحی مناسب محیط زندگی و مسکن موجب می‌شود افراد از کیفیت زندگی خوب لذت ببرند و از جرم و ترس برخاسته از آن در امان باشند^۳.

در منطقه‌های مسکونی، بزه‌کاران را می‌توان از فرصت‌طلبان تا بزه‌کاران حرفه‌ای دسته‌بندی کرد که بیشتر ممکن است جوانان میان ۱۳ تا ۱۴ سال باشند.

نیروهای رانشگر در پس جرم بی‌شمارند از جمله: محرومیت اجتماعی، فقر، سوء مصرف مواد مخدر، مسائل روان‌شناختی، فروپاشی خانوادگی، گرایش‌های اقتصادی، شرارت و حرص و طمع. در این میان از مهم‌ترین عوامل برانگیزاننده‌ی جرم، می‌توان به طراحی ضعیف خانه و محیط اشاره کرد.

طراحی خوب می‌تواند به حل این مسئله کمک کند و به ارزش تجاری و استفاده‌ی بهتر از مسکن بیفزاید^۴. CPTED در واقع بر این اندیشه و فکر مبتنی است که رفتار انسانی در یک محیط شهری کاملاً □ تحت تأثیر طراحی محیطی است.

1-Crime Prevention Trough Environmental Design (CPTED).

2-Criminal Opportunity.

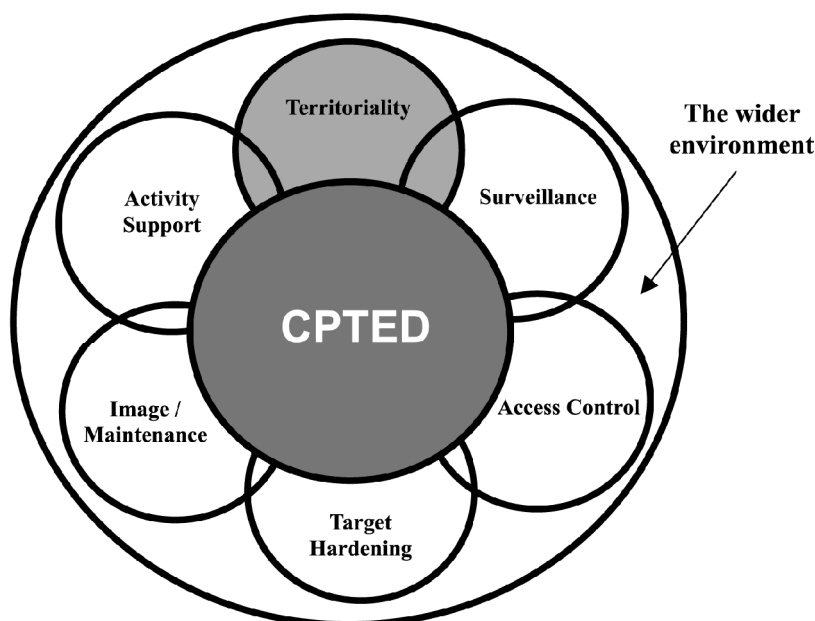
^۳- کلکوهن، ایان، طراحی عاری از جرم ایجاد منطقه‌های امن و پایدار، ۱۳۹۰، رایجیان اصلی، مهرداد و عامری سیاهویی، حمیدرضا، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۲۵.

^۴- کلکوهن، ایان، طراحی عاری از جرم ایجاد منطقه‌های امن و پایدار، ۱۳۹۰، رایجیان اصلی، مهرداد و عامری سیاهویی، حمیدرضا، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۲۴.

آثار مثبت در محله این خواهد بود که علاوه بر بهبود کیفیت زندگانی، ایجاد حس مالکیت کرده و میزان جرایم را کاهش داده و حتی موجب افزایش قیمت خانه و زمین در آن محل خاص خواهد شد.^۱

محکم تر شدن مبنای نظری پیشگیری وضعی در انگلستان به کوشش رونالد کلارک و سایر همکارانش، موجب تقویت مباحث مربوط به تاثیر طراحی بر محیط شد.^۲ متعاقب فعالیت‌های اسکار نیومن، مفات^۳ پیشنهاد کرد که برای نسل اول CPTED شش جزء و خصوصیت قابل تصور است:

تعلق به قلمرو و قلمرو گرایی^۴، نظارت^۵ (اعم از رسمی و غیر رسمی)، کنترل ورودی^۶، تصویر حفظ و نگه داری^۷، سخت کردن آماج جرم^۸، برنامه‌های پشتیبانی از فعالیت^۹.

Source: Adapted from Moffat (1983, p. 23)

^۱ - فورچی بیگی، مجید، پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه پردیس قم، تابستان ۱۳۸۶، ص ۴۲.

^۲ - See; Clarke, R.V. (1995), "Situational Crime Prevention", in tonry, M., Farrington, D.P. (Eds), Building a safer Society: strategic Approaches to Crime Prevention, Crime and Justice, University of Chicago Press, Chicago, IL, VOL. VOL. 19. Clarke, R.V. (ED.) (1997), Situational Crime prevention: successful Case Studies, 2nd ed., Harrow and Heston, New York, NY, Clarke, R.V., R.V., Mayhew, P. (Ed.) (1980), Designing Out Crime, HMSO, London.

^۳ - Moffat, R. (1983), "Crime Prevention Through environmental design –a management perspective", Canadian Journal of Criminology, Vol.25 NO. 4, PP19-31.

^۴ - Territoriality

^۵ - Surveillance

^۶ - Access Control

^۷ - Image

^۸ - Target hardening

^۹ - Activity Support

(شکل ۱-۱) اجزای تئوری CPTED

با ایجاد و بهینه کردن فرصت نظارت و تعریف فضاها و مرزها و ایجاد و حفظ تصویری مثبت از محیط و طراحی شهری و مدیریت آن، می‌توان مجرمان را از ارتکاب جرم منصرف نمود.

این مسئله بر مبنای این حقیقت توضیح و تبیین می‌شود که مجرمان بطور بالقوه در معرض دید غیر مجرمان (تابعان قانون) هستند؛ و هر چه احتمال نظارت بیشتر شود و مجرمان بیشتر در معرض مشاهده باشند، احتمال ارتکاب جرم توسط آنها کم تر می‌شود؛ زیرا نظارت و مراقبت مساوی با دستگیری و دخالت توسط پلیس است.

علاوه بر آن، محیطی که خوب نگهداری شده و از فضاهای آن بطور مناسب استفاده می‌شود «حس مالکیت»^۱ را به دیگران منتقل می‌کند و بسیاری از نگرانی‌ها را از محیط بیرون می‌برد.

به عبارت دیگر «طراحی مناسب و استفاده درست از محیط، می‌تواند علاوه بر بهبود کیفیت زندگی، از ترس ناشی از جرم و وقوع جرم پیش‌گیری نماید»^۲.

گرایش به پیشگیری محیطی امروزه در بسیاری از کشورها تداوم یافته است از جمله انجمن بین‌المللی پیشگیری از جرم از رهگذر طراحی محیطی، انجمن اروپایی طراحی عاری از جرم و انجمن بریتانیایی طراحی عاری از جرم. این انجمن‌ها از ما □ موران پلیس، معماران، مهندسان، جرم‌شناسان، متخصصان امنیتی و دیگر دست‌اندرکاران علاقه‌مند به ساخت و ساز محیطی تشکیل می‌شوند که نقش برجسته‌ای در گسترش ابعاد این نظریه ایفاء می‌کنند.^۳

البته بطور یقین طراحی عاری از جرم^۴ نمی‌تواند ریشه جرایم را خشکانده و جرم را کاملاً □ محو کند (در مورد انتقادات و موانع در بخش بعدی به تفصیل بحث خواهد شد). البته ارزیابی میزان تأثیر و اثر بخشی اقدامات مربوط به پیشگیری محیطی مدار و CPTED به اندازه باز کردن تارهای عنکبوت مشکل است!

در پایان شایان توجه است که بگوئیم در برابر این اصطلاح گاهی طراحی عاری از جرم نیز به کار برده می‌شود که این اصطلاح نیز مفهوماً با CPTED هیچ فرقی ندارد و هر دو جزء پیشگیری‌های مکان محور و فرصت مدار محسوب می‌شوند که بر نقش محیط تأکید دارند.

1-Sense of Ownership

2-Crowe. Timothy(2000), Ibid, P.46.

^۲ - کلکوهن ایان، طراحی عاری از جرم ایجاد منطقه‌های امن و پایدار، ۱۳۹۰، رایجیان اصلی، مهرداد و عامری

سیاهویی، حمیدرضا، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۱۱۰.

^۴ - Designing Out Crim

مبحث دوم: سیر تحول تاریخی تئوری CPTED

در این مبحث، به سابقه پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص جرم و محیط از گذشته تا به امروز، در قالب محیط تشریح و در ادامه ی سیر تحول این بررسی، به نظریه نو پای جوان CPTED و تحلیلگران نامی آن می‌پردازیم.

در مقام مقایسه، تفاوت اساسی بین مطالعات قبلی در خصوص محیط و جرم و بررسی‌های کنونی مشاهده می‌شود. در مطالعات گذشته تأکید بیشتر بر عوامل محیط طبیعی (آب و هوا، باد، دما، دریا، دشت و...) و تأثیر آن بر انسان بوده است. در حالی که در تحقیقات کنونی، عوامل مربوط به محیط انسانی و شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که انسان را در بر گرفته، بیشتر جلب توجه می‌کند. طبق عقیده ی غالب، جرم قبل از اینکه پدیده ای جبرگرایانه و ناشی از عوامل قطعی و غیر قابل تغییر محیط طبیعی باشد، پدیده ای اجتماعی و متأثر از شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه و مکان جرم است.^۱

گفتار اول: دوره اول تا سال ۱۹۶۰

با توجه به آنچه تاکنون بیان شد، به نظر می‌رسد بتوان سیر تکوینی پژوهش‌های تأثیر محیط بر جرم و جنایت را تا سال ۱۹۶۰ طی ۲ دوره ی مشخص زیر خلاصه نمود:^۲

بند اول: دوره مطالعات مبتنی بر محیط طبیعی

تأثیر عوامل محیط طبیعی همچون آب و هوا، دما، کوه و دشت و دریا و... در رابطه با کجروی‌های بشری، موضوع مطالعات مکانی جرم را در این دوره تشکیل می‌دهد.

در واقع، این مطالعات با رویکردی جبرگرایانه، ناهنجاری‌های اجتماعی را به عوامل محیطی نسبت می‌دهد. شاید بتوان گفت نخستین کسی که در رابطه با تأثیر محیط بر انسان اظهار نظر کرده است، بقراط^۳ پزشک بزرگ عصر باستان بوده است. وی به پزشکان توصیه می‌کرد در اقلیم، فصول، بادها و... تعمق بیش تری نمایند و از تأثیر این عوامل، غافل نمانند و از آن، برای بهبود آدمیان در حد اعلاء بهره‌مند گردند.

ارسطو^۴ از جمله فیلسوفانی است که از محیط زیست شناختی سخن گفته و به تأثیر اقلیم، دما و اوضاع محیطی در رشد حیوانات پرداخته است.

^۱ - رحمت، محمدرضا، پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی، ۱۳۹۰، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۷۱.

^۲ - کلاتری، محسن، بررسی جغرافیایی جرم و جنایت در مناطق شهر تهران، رساله ی دکتری، دانشکده جغرافیایی

دانشگاه تهران، ۱۳۸۲. ص ۴۳.

^۳ - Hippocrate

^۴ - Aristot

وی به تأثیر فراوان شرایط آب و هوایی در روان‌شناسی اجتماعی و اصول و عقاید در زندگی بشر تأکید کرده و حتی معتقد بود که عظمت یونانیان بیشتر به علت محیط طبیعی است.

همچنین نظریات ارزشمند دیگری به وسیله ی اندیشمندان بزرگی مثل ابن‌خلدون^۱، منتسکیو^۲، ژان ژاک روسو^۳، لامارک^۴ بر جای مانده است که هر کدام به طریقی به اهمیت شرایط محیط بر بروز ناهنجاری‌های رفتاری پرداخته‌اند.^۵

ابن‌خلدون که او را منتسکیوی عرب نامیده‌اند، زندگی اجتماعی را چیزی جز یک پدیده ی طبیعی نمی‌داند و به استدلال او، شرایط و احوال و دگرگونی‌های جوامع مختلف، بیشتر از محیط طبیعی و آب و هوا سرچشمه می‌گیرد. به نظر وی، محیط‌های جغرافیایی، با آب و هوای گوناگون، بر ساکنین آن که در شرایط متفاوت زندگی می‌کنند، تأثیر متفاوت دارد.^۶

منتسکیو، نخستین فیلسوفی است که در تحقیقات اجتماعی، روش مشاهده، تجربه و استقراء را به کار برد. وی به این نتیجه رسید که قوانین هر کشور با محیط زندگانی آن متناسب است. به طور مثال، مردم مناطق گرمسیر طبیعتشان گرم است؛ حساس و شهوترانند و دارای عواطف شدید بوده و جنایات بزرگی را مرتکب می‌شوند.^۷

از دیگر اندیشمندانی که در رابطه با تأثیر محیط در رفتار انسانی اظهار نظر کرده است، ژان ژاک روسو است. وی در سال ۱۷۷۰ در کتاب «اعترافات» نوشت: محیط، فصول، آهنگ‌ها، رنگ‌ها، تاریکی، روشنایی، عناصر مختلف، صدا، سکوت، حرکت، آرامش و ... بر ساختمان جسمی بشر مؤثر است و روح او را تحت تأثیر خود تغییر می‌دهد.^۸

هم چنین لامارک به یک سیستم بیولوژیک اعتقاد داشت که در آن تأثیر و تفوق محیط بر زندگی بشر، نشان داده شده است.

^۱ - Ibne-e-khaldun

^۲ - Montesquieu

^۳ - Jean Jacues Rousseau

^۴ - Lamarok

^۵ - کلاتری، محسن، بررسی جغرافیایی جرم و جنایت در مناطق شهر تهران، رساله ی دکتری، دانشکده جغرافیایی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲، ص ۴۴.

^۶ - رحمت، محمدرضا، پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی، ۱۳۹۰، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۷۲.

^۷ - همان، ص ۷۲.

^۸ - کی نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ج ۳، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۹، ص ۶۶۶.

در این میان، داروین و به دنبال او فردریک راتزن بنیان‌گذار محیط‌گرایی و جبر جغرافیایی، از جمله کسانی بودند که در رابطه با تأثیر عوامل تعیین‌کننده محیطی بر رفتار انسانی، نظریات مهمی ارائه دادند.^۱

بند دوم: مطالعات اکولوژی اجتماعی

گری و کتله، در سال ۱۸۳۳ نخستین پژوهش‌های علمی محیط جرم را با بهره‌گیری از اندیشه‌های اکولوژی اجتماعی انجام دادند. آنها به تشریح میزان جرم، در رابطه با شرایط اجتماعی و سکونتی مختلف پرداختند. «شاید به توان گفت اولین نقشه‌های جرم به وسیله این ۲ نفر ترسیم شد».^۲

کتله، فیزیکی‌دان و ستاره‌شناس بلژیکی به کمک اعداد و ارقام، رابطه‌ی بین جرم و برخی متغیرهای اجتماعی و محیطی را نشان داد. به اعتقاد وی جرایم ارتكابی در یک جامعه و نوسانات متناوب آن، مانند یک تابع ریاضی، وابسته به تغییرات شرایط اقتصادی و اجتماعی زمان و مکان می‌باشد.

پس از آن، تحقیقات کتله مورد توجه بسیاری از دانشمندان کشورهای مختلف جهان از جمله ایتالیا، فرانسه و آلمان قرار گرفت و همین امر موجب بروز جنبش‌های علمی جدید و از جمله ایجاد رشته‌ی جدیدی در زمینه‌ی آمار جنایی به نام کتلتیسم^۳ شد.

تأثیر و اهمیت مطالعات و بررسی‌های کتله در زمینه‌ی محیط و جرم به حدی بود که در برخی منابع کتله را پدر آمار جنایی و از جمله پایه‌گذاران مکتب جغرافیای جنایی معرفی نمودند. گفته می‌شود تحقیقات او باعث شده است تا جرم به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی، تابع دو متغیر زمان و مکان شناخته شود.^۴

تقریباً □ هم زمان با کتله «گری» به مطالعه در زمینه‌ی ارتباط محیط طبیعی و جرم پرداخت. «وی در سال ۱۸۳۳ در پنج ناحیه فرانسه، به بررسی رابطه‌ی میان فقر، تراکم جمعیت و تعلیم و تربیت و انواع جرایم پرداخت». وی هم چنین در رابطه با سرما و گرما و محیط به این نتیجه رسید که جرایم علیه اموال در نواحی شمال و در فصل سرما بیشتر است و جرایم علیه اشخاص در نواحی جنوب و در فصل گرما بیشتر اتفاق می‌افتد.^۵

۱- همان، ص ۴۶۹.

۲- رحمت، محمدرضا، پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی، ۱۳۹۰، چاپ دوم، تهران نشر میزان، ص ۷۳.

۳ - Queleteism

۴ - کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ج ۳، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۹، ص ۴۷۱.

۵- شکویی، حسین، جغرافیای جنایت، شاخه جدید در دانش جغرافیا، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز، شماره پنجم، ۱۳۷۰، ص ۴۵.